

Александра Петровић
Јаџгодина

НЕМЕРЉИВИ ОТАЦ У РОМАНУ РАСТКА ПЕТРОВИЋА СА СИЛАМА НЕМЕРЉИВИМ

У раду се преиспитује начин на који је успостављен поредак у којем се један систем поштује. Услед тога пажња је усмерена ка моделима власти који, путем дисциплиновања и надгледања, спроводе моћ. У ту сврху покренута су питања односа сексуалности и знања, значаја симболичког капитализма у оквиру породице а у корист репродукције, наметнутог симболичког принципа успостављеног у друштвеним односима у којима се утврђује логика владавине, односа оца и сина у који Растко Петровић интегрише идеју патернализма, а у оквиру које се учвршћује и разграђује идентитет субјекта. Власт, у свим својим облицима, спроведена различитим механизмима контроле и надзирања, у роману заузима централно место обухватајући све сегменте једног породичног устројства да би га у исто време урушила и дезинтегрисала.

Кључне речи: власт, контрола, симболичко насиље, сексуалност, част, симболички капитализам, репродукција.

Полазећи од синтагме *paradox dokse* Пјер Бурдје, у својој студији *Владавина мушкарца*, поставља питање начина на који је успостављен поредак у којем се, са својим једносмерним и својим забрањеним смеровима, својим захтевима и санкцијама, не улазећи у појединости, један систем поштује:

„или још чудније: да се успостављени поредак, са својим односима власти, својим правима и својим непоштовањем права, својим привилегијама и својим неправдама, одржава, кад се све узме у обзир, и поред неких историјских несрећа, тако лако да најнеподношљивији услови живота често изгледају као прихватљиви, и чак природни.“ (Бурдије 2001: 5)

С тим у вези не може се пренебрегнути чињеница о владавини мушкарца кроз историју, као примеру поменуте парадоксалне потчињености, коју Бурдје назива „симболичким насиљем“. Шта се, према Бурдјеу, подразумева под симболичким насиљем? Оно у себе успоставља концепт благог и невидљивог насиља, неосетног за

своје жртве, које има за циљ да се спроводи једино путевима знања, односно незнања, захвалности која проистиче из дужности или, на крају, из љубави. Наметнути симболички принцип, који признају и они који владају и они којима се влада, налази упориште у успостављеним друштвеним односима у којима се утврђује логика владавине у име симболичког принципа. Стога, логика владавине, која се врши у корист симболичког принципа, има за задатак да држи до друштвено успостављених разлика на плану мишљења, говорења, деловања и, општије, на плану својства које разликује, „чији је симболички најзначајнији учинак да је то телесно својство потпуно произвољно и предвидљиво као боја коже“ (Ибид: 6). Овде је реч, заправо, о томе да се *doksi* врати њен парадоксални карактер и да се притом „демонтирају процеси који су одговорни за претварање историје у природу, културне самовоље у *природну*“ (Ибид).

Посебна снага мушког „владајућег“ либида долази од тога што се у оквирима друштвено успостављених принципа згушњавају две операције: с једне стране они оправдавају логику владавине карактеришући је као биолошки условљену, док је, са друге стране, она, као таква, једна натурализована друштвена конструкција.

„Рад симболичке конструкције се не своди на строго *усиешну* операцију именовања која усмерава и структурише *представе*, почев од представа тела (које није ништа); он се завршава и остварује у дубокој и трајној промени тела (и мозгава), тј. у раду, и помоћу рада конструисања праксе које намеће *различитија одређења* легитимних, нарочито полних употреба тела, рада који тежи да искључи из мислећег и делатног света све што означава припадност другом роду – и посебно све, биолошки уписане могућности, у „полиморфну изопаченост“, коју има, како у то Фројд верује, свако дете – да проузрокује друштвену вештачку творевину каква је снажан мушкарац и женствена жена.“ (Ибид: 35)

Доминација мушкараца, дакле, бива универзално призната потврђујући се у објективности друштвених структура и продуктивних и репродуктивних активности које се заснивају на полној подели производног рада и подели рада биолошке и друштвене репродукције која мушкарцу даје главни допринос. У складу с тим успостављене су јединствене схеме мишљења и деловања свих чланова друштва, које се, с обзиром да припадају свима, намећу сваком појединцу као супериорне. Према томе, у центру практичне и докситичне опште сагласности јесте мушкоцентрична представа биолошке и друштвене репродукције као објективне, налазећи упориште у здравом разуму. Жене, са друге стране, заправо, само примењују на читаву стварност и, нарочито на односе моћи у које су ухваћене, на-

чин мишљења који је производ овако успостављених односа моћи и који се изражава у „оснивачким супротностима симболичког портрета“ (Ибид: 49). Њиховим признањем, доксичким одобравањем, успостављени поредак не доводи се у сумњу, већ добија на снази и потврђује се као симболичко насиље које се подноси. У кабилској традицији, на коју се не ретко позива Пјер Бурдје, једна врста мита (Ибид: 29) о постанку оправдава приписане положаје оба пола у полној подели рада, чиме се потврђује да је од самог свог почетка култура схваћена као поредак потчињен мушком принципу. Опонентне алтернативе изнад–испод, активно–пасивно, као основна начела мита, описују сексуални чин као однос владавине. „Поседовати сексуално, као у француском „обљубити“, или у енглеском „to fuck“, значи владати у смислу: потчинити својој моћи, али такође: преварити, силовати, или како ми кажемо „имати“ (док, одолети завођењу значи не бити преварена, „не дозволити се“). (Ибид: 30) Легитимност мушкости смешта се у једну врсту подвига који је, заправо, част, а мушко уживање је једним својим делом уживање женског уживања, тачније, моћ да се уживање изазове. Тиме се чини потврда мушкој моћи да интеракцију између полова учини сагласну виђењу мушкарца. Око тога се образује расизам који се односи на политику брака, породице, васпитања, свакидашњи живот, а брига за заштиту чистоте крви и за постизање тријумфа расе добија своје заслужено место у модерном, државном и биолошки условљеном устројству. У том смислу може се схватити важност утврђених односа међу половима који, као такав, поприма политички улог. На основу секса као политичког улога, према Фукоу, развила се једна истинска политичка технологија живота.

„Он произлази, с једне стране, из дисциплиновања тела: строге обуке, јачања и расподеле снага, прилагођавања енергија и економисања њима. С друге стране, по свим општим дејствима до којих доводи, он произлази из регулисања становништва.“ (Фуко 1976: 128)

Истовремено, дакле, води се рачуна о свакој врсти надгледања, о микро-власти над појединачним телом, али и о телу врсте. Врста се, као таква, може одржати једино уколико сваки појединац одговара успостављеним правилима надзора. Тако се сексуалност испитује до танчина; она је, заправо, знак индивидуалности, а њој се придаје вредност показатеља снаге неког друштва, вредност његове политичке енергије и биолошке крепкости. Стога сваки мушкарац мора држати до здравља и потомства, до будућности врсте и, у складу с тим, водити рачуна о другоме, обраћајући се сексуалности која је мета. Ако се у оквиру ових теоријских предиспозиција осврнемо на конституисање мушког субјекта у роману Расџка Петровића Са

силама немерљивим, уочићемо да Растко интегрише идеју патернализма, у оквиру које се истовремено учвршћује и разграђује идентитет субјекта. Ирчев отац, са непоколебљивом снагом свога либида, одређује сину живот и судбину. Он негује култ савршеног тела, које демонстрира снагу и моћ и које никако не сме бити угрожено фрагилношћу и слабошћу, јер изабрано тело мора демонстрирати апсолутну доминацију и вештину. Тако ће, у моменту када се одиграва драма између младог Ирца и Марице, стари Ирац показати неподношљивост према сузама младе девојке (Петровић 2005: 94), а дама која је примала мушкарце за новац испричаће младом Ирцу о чарима његовог оца, који је учинио да она толико ужива „да је из једног осећања разметљивости што је у стању да награди то уживање“ (Ибид: 104) одбила да прими новац. Питање части као етички аспект мушкости остаје неодвојив од физичке мужевности, уписује се у тело у облику скупа диспозиција природног изгледа, најчешће видљивих у посебном начину на који се испољава физичка снага мушкарца, нарочито кроз потврђивање полне моћи. Осим што је проститутка потврдила очеву мужевност, у тексту се наговештава веома слободан очев живот у браку (Ибид: 42), у којем је, осим своје, љубио и друге жене. На почетку романа стари Ирац појавиће се као снажан и мужеван мушкарац који ће, потом, у једном тренутку свог живота, презрети, превазићи и успоставити власт над сваком слободом које су му прилике у животу подесиле (Ибид: 28), па ће је снагом свога бића живети као навику. „Сагласно начину мишљења и деловања једног *етјоса*, једног веровања“ (Бурдје 2001: 70) част влада мушкарцем изван сваке принуде. Према Бурдјеу, она, попут више силе, управља његовим мислима и делањем, али не под дејством механичке принуде, већ у виду логичке нужности која му се не намеће као правило. Виша сила, која чини да он прихвата, без доношења одлука и анализе сопственог делања, јер је такво делање очекивано и само по себи разумљиво, јесте, заправо, пројекција онога што је у друштву утврђено као тело и што функционише као идентитет установљен у суштину друштва и, као такав, претворен у неминовност, у судбину.

„Достојанство или питање части у смислу скупа диспозиција које се сматрају узвишеним производ је друштвеног рада именована и утвђивања према којем је установљен друштвени идентитет помоћу једне од ових „мистичних демаркационих линија“, познатих и признатих од свих које друштвени свет одреди, уписује се у биолошку природу и постаје *habitus*, утеловљени друштвени закон.“ (Ибид: 71)

Осећајући се као онај који је на висини својих могућности отац одбија да сину да његове личне ствари (одела, писма, чак и покло-

не које је добијао од других, па и мајчину слику), док у разговору са Стевановим оцем, уместо жеље за помирењем са сином, не размишљајући о могућим последицама, по цену „да његов син падне можда и у најгоре друштво“ (Петровић 205: 37), показује инат који нуди могућност да част буде увећана.

Потреба за размножавањем и потомством у складу је са мушкоцентричном представом биолошке и друштвене репродукције, коју подразумева, како друштвено успостављена власт, тако и онај који ту власт извршава. Отуд је у породици, као код главног чувара симболичког капитала¹, успостављено легитимно вршење сексуалности у циљу преноса наслеђених добара преко брака и репродукције како би се сачувао и повећао симболички капитал. Стога је стари Ирац на крају одобрио венчање свога сина, обећавајући да ће, пошто Ирац отпутује, остатак свог живота посветити унуку, као ономе који продужава врсту: „Ако само мала буде могла да ми опрости, ја ћу живети само за њу и за оно што ће бити твоја крв!“ (Ибид: 102) Бити исте крви значи вредновати порекло, носити обележје своје породице, бити одређен наслеђеним особинама предака. Млади Ирац, одређен крвљу ауторитативне фигуре оца, као незаобилазна супротна страна, што се у везама власти појављује као таква, чини отпор према власти која се над њим спроводи.

„Мили мој оче, када си ме још за време шетњи учио, из чистог поноса што си умео водити свој живот и што би био поносит да и твој син то уме, да треба бити себичан, љубазан, неумољив и вешт према свима, и увек само вешто чувати од свих своје неокрњено, своје човечанско достојанство, ниси знао да то већ давно лежи у мојој крви; да ти то само будиш у своме сину и против самога себе.“ (Ибид: 103)

Уживајући у свом животном егоизму, отац „га гледаше са болним и блиставим поносом“ (Ибид). Задовољан што се његова сопствена фигура пресликала у биће дечака, стари Ирац радовао се чињеници да га је тај младић довукао да на коленима моли за опроштај. Јер, потврдивши у потомку свој *libido dominandum*, отац укида идеју о субјекту као угроженом пошто га опажа „као антипод властитом сопству, као чисту телесну представу и недокучиву психичку констелацију“ (Сретенковић 2004: 20).

У складу с претходним излагањем ваљало би покренути питање односа сексуалности и знања. „Ако се сексуалност саздала као подручје које треба упознати, онда је то отпочело везама власти које су

¹ Економија симболичких добара, чији је централни део брак, дозвољава мушкој владавини да се у њој одржава изван било каквих промена у оквиру начина економске производње, налазећи своје чврсто упориште у породици која је, као институција, законски и верски утелотворена (Пјер Бурдје, *Владавина мушкарца*, 132–147).

установиле сексуалност као могућ предмет: а, са друге стране, ако је власт могла да узме сексуалност за мету – то је зато што су технике знања, поступци говора били кадри да је освоје.“ (Фуко 1976: 88) У однос власти–знање, према Фукоу, утеловљује се такозвано „локално жариште“, однос који се може приметити између покајника и исповедника, верника и свештеника, па и између родитеља и детета и који, притом, у себе спроводи различита саслушања, признања, тумачења, разговоре, као оваплоћење потчињавања и обраца сазнавања. За разлику од састављања судских или полицијских докумената, овде се будним оком бележе владање, ставови, скривене могућности, намере, сумње, искушења – води се рачуна о целокупном понашању јединке. Тако у Растковом роману отац чита дневник свога сина што га одводи у непомирљив сукоб са њим, да би се касније, без дилеме, латио и Маричиних писама која су још једном посведочила о њеном сумњивом моралу:

„Неколико писама опет, за време болести старог поштарца, његов заменик је предавао Ирчевом оцу, који их је без икаквог размишљања отварао и падао од своје стране у право усхићење беса, налазећи у њима доказе да је потпуно имао право када је тврдио да је личност која прима таква писма обичан гад.“ (Петровић 2005: 41)

У немогућности да се помири са чињеницом да његов син може волети тако бескрупулозну девојку и са идејом да „треба једино Ње да се боји, и Њу да руши, јер је то баш Она, кћи „такве“ и „такве“ матере (Ибид: 28), отац ће сина послати из куће са поруком да ће овај доћи молећи га на коленима. Дисциплинарне мере које отац спроводи над сином препознају се у роману као вид контроле који никако не може припадати некој установи, већ та контрола подразумева одређени облик остваривања власти, техника поступака као технологија владања. На који начин се спроводи та контрола? Дисциплинска функција такве врсте контроле је сложена: она се не користи никаквим ригорозним мерама (Ирац не забрањује младом Ирцу изласке из куће, не укида му било какве повластице), већ, насупротив томе, склања појединца тако да он не може видети онога који га контролише, али све време бива свестан присуства контролора. „Пуно светло и поглед надзорника боље заробљавају него тама која је, коначно, штитила.“ (Фуко 1997: 226) Тиме се остварује аутоматско функционисање моћи, које је дејство надзора без прекида иако је сам надзор спорадичан. У Растковом роману отац надзор спроводи на различите начине. Иако се његово надзирање, наизглед, доводи у питање с обзиром да отац губи директан контакт са сином, он, различитим механизмима, опомиње на своје стално присуство. Пошто је изашао чланак у новинама којим отац

опомиње читав свет на младићев карактер, млади Ирац бива осрамоћен, а његов образ–окаљан.

„Ирац ту на улици, пред светом који се мувао око њега, прочита да његов, Ирчев, отац опомиње цео свет да никакве обавезе синовљеве неће плаћати и да скреће пажњу на младићев карактер свима, јер је и њега, рођеног свога оца, обмањивао, срамотио и крао док није био лишен благодети родитељског дома.“ (Петровић 2005: 44)

Након сусрета са Стевановим оцем, Ирцу бива поручено, са нотом ликовача, да дође да моли свог оца за опроштај. Глас оца у новинама, глас послат преко Стевановог оца, глас људи на које је отац утицао разбаштинујући сопственог сина, немаштина као последица очеве одлуке – све су то средства помоћу којих очева дисциплинарна моћ функционише беспрекорно. Снага власти, у извесном смислу, прешла је на другу страну, на страну поља на којем се примењује. Млади Ирац, заправо, преузима на себе принуде које власт намеће. Он у исто време јесте узрок и покретач властитог потчињавања, а судбина оног који надзире, попут судбине господара Паноптичког устројства (в. Фуко 1997: 231), повезана је нераскидивим везама са судбином оног који је потчињен. Суверен распростире мрежу која делује тамо где он не може да интересује, па тако дисциплину уводи у не-дисциплинске просторе. Такав механизам контроле Фуко назива међупросторном дисциплином или мета-дисциплином, којом стари Ирац, у Растковом роману, помоћу добро организованих средстава, спроводи своју моћ над сином.

У младићу ће се, међутим, услед сукоба између љубави према снажној очевој прилици и силине блиставог поноса, оваплотити идеја о смрти, као прилици за бунтом и отпором. Очева власт, која је успостављена над читавим животом младог Ирца и контролише његов ток, урушава се тек пред идејом смрти која је њена граница. Смрт бива тренутак који јој измиче, као најинтимнија и најприватнија тачка постојања. Чин самоубиства укида све параметре који се тичу репродукције, животне виталности, тела, као неодвојивих сегмената функционисања механизма сексуалности у корист власти. Сексуалност, која стоји уз норму, живот, смисао, дисциплиновање и регулисање, деконструисана је, а самоубилачка смрт подрила је идеју власти као такву и за њу постала недостижна као предмет контроле.

Власт, која се оваплотила у фигури оца, спроводи своја средства непосредно их надовезујући на тело: на функције, осећања, задовољства; реч је о томе да се тело изнесе на видело у анализи у којој снажан механизам моћи има за мету живот. Антипод виталности

живота може бити искључиво самоубилачка смрт, која сада отвара један нови простор празан за маневрисање, не-простор у којем је прекинут било какав смисао. Контрола и дисциплинско питање нормe, као и одступање од нормe, јасно се очитују унутар породице, која, на супрот лепог лица стожера и сигурности, има за различје слабог резигнираног саучесника који потпомаже разградњу и урушавање јединке и одводи у пораз. Јер, владајуће и легитимно гледиште није ништа друго до тога „да његово биће мора бити као што му је друштвени свет означио—овде идеал мушкарца и оца који се мора остварити: То што он говори је истина. То је увек истина“ (Бурдје 2001: 101).

Литература

- Бурдје 2001: П. Бурдје, *Владавина мушкарца*, Подгорица: ЦИД.
Петровић 2005: Р. Петровић, *Са силама немерљивим*, Београд: Народна књига.
Сретенковић 2004: Д. Сретенковић, „Црно тело, беле маске“ у: *Збирка Веде и др Здравка Печара*, Београд: Музеј афричке уметности.
Фуко 1976: М. Фуко, *Историја сексуалности 1*, Београд: Просвета.
Фуко 1997: М. Фуко, „Паноптизам“ у: *Надзирајући и кажњавајући*, Сремски Карловци—Београд: Издавачка књижевница Зорана Стојановића.

Aleksandra Petrović

THE IMMEASURABLE FATHER IN RASTKO PETROVIĆ'S NOVEL *WITH THE FORCES IMMEASURABLE*

Summary

The paper examines the mechanism of postulating the order within which a single system is obeyed. Hence, our attention is directed towards the authority patterns exercising power by means of discipline and surveillance enforcement. The questions thus raised are concerned with the following: the interference of sexuality and knowledge, the relevance of the symbolical capitalism within a family unit, reproductively directed, the imposed principle of the symbolical established within social relations affirming the logic of the rule, and the father and son relationship into which Rastko Petrović integrates the notion of paternalism, with the subject that is to be further reinforced, as well as disintegrated. The authority, exercised by means of diverse control and surveillance mechanisms, takes central position in the novel, encompassing all the segments of a family structure in order to degenerate and disintegrate it at the same time.

Прихваћено за штампу октобра 2009.